

(Շարունակութիւնը տե՛ս էջ 29) . «Եւ Մի-
հրանն սակաւուք պրծեալ զնայցին յերկիրն
իւրեանց : Բայց եթէ ուրեք յանմատոյց ամ-
բոցայ ուրեմն մնացեալ ապրեցան մարդիկ .
եւ կամ թէ ուրեք ի հեռագոյն աշխարհս
փախտաւան զնայցին : Բայց սակայն ոչ կա-
րացին բազումք ճողոպրել . քանզի զորս
գտանէին (Հայք)՝ սուր ի վերայ եղեալ սա-
տակէին : Սա արար կոխ մի ի Վիրս եւ պար-
տեցաւ : Եկն ի Հայս եւ առ զԱնկղ սուտ երգ-
մամբ» :

(Ապա եկն) Փիլիպպոս Սիւնեաց տէր,
արար կոխ մի ընդ Քաղաք եւ ընդ Խաղա-
մախիս . եւ կոխ մի ի Վանանդ՝ ի յՈւթմսու
զեղ . եւ յերկսեանն պարտեցաւ . եկաց նա
ամ(իս)ս եւթն ի զնայց» :

Ապա եկն ինքն արքայն Անուշ Ընուան
Խոսրով [շար. 34], որպէս ասացի՜ : Եւ
արար պատերազմ մի մեծ ի Մելիտինէ, յո-
րում պարտեցաւ եւ զնայց» :

«Այս Խոսրով, որ կոչեցաւ Անուշ Ընուան,
ի ժամանակս իւրոյ թագաւորութեանն՝ յա-
ռաջ քան զապստամբութիւնս զայս՝ հաստա-
տեաց զերկիր, քանզի էր խաղաղասէր եւ աշ-
խարհաչէն : Եւ ի լինել ապստամբութեանն
այնորիկ՝ յայնմ հետէ ընդոստուցեալ զար-
թեալ ի բարկութիւն՝ զանձն անվրաս համա-
բեալ, իբր թէ Հայք էի ամենայն երկրի եւ
ոչ տէր . եւ սնուցեալ զամենեւեան իբրեւ
(գ)որդի եւ սիրելի . եւ արդ, ասէ, ի նոցանէ
ինդրեցէ Աստուած զարիւնս զայս» :

«Այս Խոսրով ի ժամանակս իւրոյ թագա-
ւորութեան կապեաց զպահան ճորայ եւ
Աղուանից : Կարաւ ձերբակալ զարքայն Եղե-
րացոց : Եւ ա՛ռ մարտիւ զԱնախոք [Պիլի-
բացոց] եւ զերեալ նստոյց առ թագաւորա-
կան կայանին՝ շինեալ քաղաք եւ անուանեալ
զնա Վեհ-Անշատոք-Խոսրով, զոր անուանեալ
Շահաստան ի Նոկ Ռոմ՝ կոչեն : Եւ ա՛ռ
սա զԴարա եւ զԿաղնիկոս . զերեաց ասպա-
տակաւ եւ զկողմանս Կիւղիկէացոց : — Կա-
լաւ սա զթագաւորութիւնն ամս ԽԸ» (էջ 28) :

⁴ Այս պատերազմի մասին աւելի ընդարձակ կը
խօսի Մերիտո էջ 26—27. «Այս այն Վարդան է, յորոյ
վերայ եկն արքայն Պարսից՝ կոչեցեալ Անուշընուան
Խոսրով»... : Յետոյ առիթ պիտի ունենանք լսելու
հաստատման ամբողջութեամբ :
⁵ Տպ. Շահաստանին Ոկնոյ : Այս ինքն շահաստան
Նոր-Հոմ = միջին ասորի . Şahrestan i Nok-(H)rom.
Համոտ. այս սրբագրութեան մասին J. Marquart, Ar-
menische Streifen, Յուլիանի, Վիեննա 1911,
էջ 300—301 եւ Ակիւնեան, Մատենադր. Հետազոտու-
թիւններ, Բ. էջ 92 :

«Ապա եկն Տամ-Խոսրով . եւ արար երկու
կոխս . մի՛ ի Բասեան ի Բոլորապահակի,
ուր Մուրց եւ Երասի խառնին : Եւ մի՛ ի
Բագրեւանդ ի Կըթնի : Եւ յերկոսինն յաղ-
թութիւն զործեաց մեծամեծ . եկաց երկուս
ամս եւ զնայց :

Ապա եկն Վարազ-Վղուրն եւ արար կոխ
մի ի Վանանդ ի յՈւթմսու զեղ . որ եւ նախ
վանեցաւ եւ ապա յաղթեաց . եկաց ամ մի եւ
զնայց :

Ապա եկն Ասպետն մեծ Պարթեւն եւ
Պալհաւն . եւ արար կոխ մի ի Շիրակ եւ յաղ-
թեաց . եկաց եւթն ամ եւ զնայց :

Ապա Հրահատն մարզպան, որ զնայց ի
Մծբին (տպ. Մրծունին) իւրայնոցն սատար
ի պատերազմ . եւ անդ նոքա պարտեցան եւ
ապա յաղթութիւն ստացան : Եւ անտի դար-
ձեալ՝ արար կոխ մի ի Բզնունիս ի Ծաղկա-
ջուրն եւ յաղթեաց : Եկաց չորս ամիսս եւ
զնայց :

Ապա եկն Հրարտին-Դատան մարզպան :
Ապա այնուհետեւ ոչ կարացին Պարսիկքն
պատերազմաւ զդէմ ունել զաւրացն Յունաց :
Առ սովաւ սպանաւ Ռոմիզդ . եւ թագաւո-
րեաց որդի նորա Խոսրով (590) : Եկաց ամս
երկուս եւ զնայց» (էջ 34) :

Յաջորդ շրջանի (590—596) զէպքերն են
ինչ որ կը պատմէ Սեբիոս էջ 33—61 Խոսրով
Բ. ի գահակալութեան եւ Վահրամ Չորինի եւ
Վաստմի ապստամբութեան շուրջը :

(Շարունակելի) : Զ. Ն. ԱՅՆՆԵՆՆ

ՍԵՊԱԳՐԱԿԱՆՔ

ՀԱԹԵՐ ԵՒ ՈՒՐԱՐՏԵԱՆՔ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն) :

7. — Հակառակ այն իմաստուն խոր-
հըրդեան՝ ինչպէս կաւկասեան նոյնպէս որեւէ
նոր լեզուի արդի ձեւերով չիորձել համե-
մատելու եւ մենկելու մանաւանդ բեւեռա-
գրական հին լեզուները, շատերը փորձած են
մինչեւ անգամ բեւեռագրական ծանօթ ամե-
նահին լեզուին կամ զրութեան ոճը՝ Սուսե-
րարէնը՝ մեկնելու աշխարհիս զանազան կող-

մերու եւ այժմ իրարու անմիասնական լե-
զուներու նաեւ նորագոյն ձեւերով : Քանի որ
համեմատուած լեզուներուն մէջ կը գտնուի
նաեւ Հայերէնը, հարկ է այս մասին այլեւայլ
դիտողութիւններն ընել այս տեղ, եւ այն՝
նախ Սուսերականին մասին :

Մեր նպատակը չէ անշուշտ Սուսերա-
կանին հետ կապուած խնդրոց մասին երկա-
րօրէն խօսիլ : Բայց կարեւոր կէտ մը՝ որ
արդէն կենսական է բոլոր յաջորդ համեմա-
տութեանց համար՝ նոյն իսկ այսպէս ըսե-
լու համար ի հիմանց եւ սկզբամբ, պէտք է
զոնէ համառօտիւ պարզուիլ : Խնդիրն է թէ
Սուսերական կոչուածն իրօք հին լեզու մըն
է թէ պարզապէս հին գրչաբեան կերպ մը :
Այսօր անշուշտ Սուսերագիտաց մեծամաս-
նութիւնը նոյնն իբր լեզու մը կը նկատէ,
բայց նաեւ գոնէ այլեւայլ արուեստական մա-
սերով՝ բեւեռագիր Դպրաց հին դպրոցին
կամ դպրոցներու աղղեցութեամբ : Բարեւա-
կան-սուսերական⁹⁸ յիշատակարանաց մեծ
մաս մը գրուած է լեզուաւ մը՝ որ առաջին
տեսութեան՝ ոչ-սեմական նկարագիր ունի :
Չասի արդէն հին նշանաւոր ասուրագէտներ՝
Ինչպէս Օպպերտ, Լէնորման⁹⁹ եւ ուրիշներ
կը համարէին բարեւական ոչ-սեմական բայց
իրական լեզու մը, զարեւրով գործածուած,
զոր՝ Սեմացոց Բարեւաստանի տիրելէն
եւ Սեմացոց առին եւ իբրեւ քաղա-
քակրքական լեզու պահպանելու եւ զարգացու-
ցին ուսմամբ : Արդ այս լեզուն է զոր սովո-
րութիւն եղած է կոչել Սուսերարէն՝ Սուսերի-
նեան հնագոյն ոչ-սեմական ժողովրդեան՝
Սուսերաց անուամբ, մինչ Հիւսիսային Բա-
րեւաստանի արդէն կանուխէն զուտ սեմա-
կան լեզուն կը կոչուի Աֆասերէն : Այս յոր-
ջորջանները հին են . եւ Կոյունջուկի մէկ
աղիւսագիրը, որ կրկնալեզու է կամ այնպէս
կը համարուի, եւ որուն վրայ զոյգ թուով

տողերը գրուած են ասուրերէն, իսկ ան-
շուշտերը՝ տարբեր կերպով, կը նշանակէ թէ՛
šaplis akkadā eliš šumēra, այսինքն՝ Վերին
ակիասերէն, վարինը՝ սուսերարէն : Սովո-
րարար կ'ընդունուի թէ Սուսերարէն տակա-
ւին կենդանի էր Ն. Ք. Ի. Գ. դարուն՝ Համ-
մուրարեաց օրով :

Հակառակ այս ամէնուն նոյնպէս նշանա-
ւոր եւ պէտք է ըսել կորովամիտ ասուրա-
գէտ մը՝ Հայկվի՝ արդէն անցեալ դա-
րուն վերջին քառօրդին առաջին տարիներէն
սկսեալ բազմաթիւ գրութիւններով՝ ինչպէս
զիստորաբար վերը յիշուած Օպպերտ ու
Լէնորման՝ նոյնպէս ուրիշ զիստոց դէմ մա-
քառած է բազմաթիւ գրութիւններով, փոխե-
լով թէ սուսերարէն կոչուածն իրական լե-
զու մ'ըլլայ, այլ միայն՝ գրչութեան տար-
բեր կերպ մը : Իւր բոլոր փաստերուն ամ-
փոփոյք մ'ըրած է երկասիրութեանս մէջ՝
«Համառօտութիւն ասուրարեւելական այլա-
գրութեան¹⁰⁰» : Այս տեղ ամէն կարգի ապա-
ցոյցներով կ'ուզէ ջրել այն կարծիքը, որ իբր
«անհեթեթ մղձաւանջ մըն է, կ'ըսէ, եւ 60
տարիէ ի վեր ոգիները կը խոռվէ եւ «սուսե-
րական գաղտնիք» կը կոչուի : Ուրոյն սու-
րակական լեզու մը գոյութիւն չունի, կ'ըսէ,
եւ անկարելի է ընդունիլ թէ Բարեւաստանի
հարաւ բոլորովին տարբեր ցեղէ ու տարբեր
լեզուաւ զատ ազդ մը գտնուի : Ո՛չ երկու ժո-
ղովուրդ են, այլ՝ նո՛յն սեմական ժողո-
վուրդը, եւ ո՛չ երկու լեզուներ, այլ՝ գրե-
լու երկու ոճեր . — այն՝ որ akkadū է գրե-
լու ժողովրդական ոճը (démotique), sumerū
գրչական գրութիւն մը քրմերու կամ եթէ
կ'ուզուի կոչել՝ մեհեմագրութիւն մը (hiéro-
graphie, «նուիրագրութիւն») : Անոր համար
այս իմաստով, կ'ըսէ, առնելու է սուսերա-
րէնի մասին յօրինուած Քերականութիւն-
ները, օրինակի համար՝ Langdonի գոր-
ծերը¹⁰¹, նոյնպէս այլեւայլ Բառագրքերը,

⁹⁸ Յաջորդիւ ինչպէս ասորեստանեան՝ նոյնպէս
ասուրական ձեւը կը գործածենք Ասորեստանի հա-
մար, քանի որ մեր մէջ ասորի բոլոր մասնական
իմաստ մ'առած է՝ ինչպէս ծանօթ է :
⁹⁹ Բազմաթիւ գործերէն հիմա. J. Oppert,
Etudes sumériennes. Paris 1876, pp. 111, իւր՝ Le
peuple et la langue des Mèdes. Paris 1879; եւ այլ
երկեր : — F. Lenormant, Lettres assyriolo-
giques. 2e série. Etudes accadiennes, t. I—III, Paris
1873—1879. I: pp. 207 + 143 + 151; II: pp. 382;
III: pp. 200. — Իւր՝ La langue primitive de la
Chaldée et les idiomes touraniens, étude de philo-
logie et d'histoire, suivie d'un glossaire accadien.
Paris 1875, pp. VIII + 449, եւ բազմաթիւ այլ
երկեր :

¹⁰⁰ J. Halévy, Précis d'allographie assyro-
babylonienne. Paris 1912, pp. XXIX + 472. —
Հիմա. M. Schorr՝ ի WZKM, 1914, p. 280—300;
E. T. ի RSO, VI, 1913, p. 164—167, եւ ուրիշներ :
¹⁰¹ Հիմա. ասոր բազմաթիւ քերականական գոր-
ծերէն՝ St. Langdon, A Sumerian grammar and
chrestomathy, with a Vocabulary of the principal
roots in Sumerian, and a list of the most important
syllabic and nowel transcriptions. Paris 1911,
pp. VIII + 310. — Բաց ասորի՝ A. Delmeil, Su-
merische Grammatik der archaischen Texte.
Leipzig 1924, pp. VIII + 328. — F. Delitsch,
Grundzüge der sumerischen Grammatik. Leipzig
1914, pp. XXV + 158; իւր՝ Kleine sumerische
Sprachlehre für Nichtassyriologen; Grammatik, Vo-

